

A pürrhóni filozófia alapvonalai az arisztoklészi testimóniumban

A gondolat, hogy az ember számára lehetséges és kívánatos a vélekedés nélküli élet, a nyugati filozófiatörténetben az éliszi Pürrhón (i. e. 365/360–275/270) révén jelent meg. Számos, kétes hitelességű anekdotát ismerünk Pürrhón életviteléről, amelyet az érzékszervi bizonyosság, a fizikai fájdalom, vagy a társadalmi konvenciók iránti közömbösség jellemez.¹ Filozófiai álláspontjáról azonban keveset tudunk. Ő maga semmit sem írt,² az a Pürrhón pedig, akit csodálója, a phleiuszi Timón mutatott be, részben irodalmi fikciónak tekinthető.³ A pürrhónizmusként ismert kései filozófiai mozgalom, amely a knósszoszi Aineszidémosz *Pürrhónikus értekezéseivel* vette kezdetét, célkitűzését és érvelésmódját más forrásokból is kölcsönözte.⁴

„Egy filozófiai állítás értelmezése [...] maga is filozófiai állítás”: ez a módszertani alapvetés, amelyet Steiger Kornél a késő antik kommentáriróadalommal kapcsolatban fogalmazott meg, a pürrhónizmus problémájára is alkalmazható. Eszerint az értelmező feladata nem az, és Pürrhón tekintetében nem is lehet az, hogy a feltételezett eredeti tant kinyerje a ráakódott rétegek alól.⁵ Arra azonban vállalkozhat, hogy rámutasson, a későbbi pürrhónikusok a mélyebb rétegek mely sajátosságait tekinthették kiindulópontjuknak. Az alábbi tanulmány, amely az úgynevezett Arisztoklész-testimónium alapján kísérli meg felvázolni a lehetséges Pürrhón-értelmezések vázlatát, az ekként felgott steigeri alapállást teszi magáévá.

-
- 1 A pürrhóni közömbösség (ἀδιαφορία) különböző értelmezéseiért lásd: DL IX. 64, 66–68; Cicero, *Acad.* II. 130; Eusebiosz, *PE* XIV. 18. 19. Ezek a történetek feltehetőleg késő-közértárságkori fikciók.
  - 2 Legalábbis filozófiai értekezést: Sextus Empiricus szerint busás jutalomban részesült költeményéért, amelyet a hódító Alexandrosznak ajánlott (*MI* I. 281–82).
  - 3 Timón, akit Pürrhón értelmezőjének (προφήτης) tekintettek (Sextus Empiricus, *MI* I. 53), két költeményt (Ἰνδαλοῖ, *Káprázatok*; Σίλλοι, *Bököversek*) és egy prózai párbeszédet (Πύθων, *Püthón*) szentelt Pürrhón alakjának. Timónról magyarul lásd Steiger 2010b.
  - 4 Aineszidémosz azután hagyta el az i. e. első századi Akadémiát, hogy annak filozófiai önképe kétségessé vált a kleitomakhoszi, philóni és antiokhoszi értelmezés vitájában. Filozófiai mozgalma az aporetikus Akadémia érvelésmódját Pürrhón neve alatt vitte tovább. Egyes források szerint szkepszisére Hérakleitosz is hatást gyakorolt. Sextus Empiricus valamikor az i. sz. második században működhetett. Álláspontját a korábbi szkepszis dogmatikus vonásaitól való megszabadulás igényével, illetve az antik orvoslás elméletellenes áramlatának hatása alatt alakította ki. A később megkonstruált pürrhónikus leszármazásról lásd DL IX. 115–16.
  - 5 „A régésznek a leletet valóban egy szellem nélkül való, deformáló közegeből – a földből vagy a tengerből – kell kiemelnie és megtisztítania. A filozófiatörténésznek azonban nem valamely idegen közegeből kell visszavennie a tárgyát: az értelmezés ugyanúgy a szellem területén jött létre, mint maga a mű.” (Mindkét idézetért lásd Steiger 2010a, 19.)

(I)

Felkészítés az Evangéliumra című művében Eusebiosz, Kaiszareia püspöke (i. sz. 260/265–339/340) nagyban támaszkodott az i. e. első századi peripatetikus filozófus, messzénéi Arisztoklész *A filozófiáról* (Περὶ φιλοσοφίας) című értekezésére.⁶ A *Felkészítés* 11. és 15. könyvében Eusebiosz idézi Arisztoklészt, a 14. könyv 17–21. fejezetében pedig hosszas részleteket vesz át *A filozófiáról* nyolcadik könyvéből, amelyben Arisztoklész a dolgokra vonatkozó tudás (τὴν γνώσιν τὴν τῶν πραγμάτων) lehetőségét védte Xenophanész és Parmenidész (17), a pürrhónikusok (18), Arisztipposz és követői (19), Métrodórosz és Prótagorasz (20), illetve Epikurosz (21) ellenében.⁷

Arisztoklész feltehetőleg Timón vagy Aineszidémosz valamely művének korai kivonatára támaszkodva⁸ foglalja össze azon pürrhóni filozófia legfőbb pontjait (τὰ κεφάλαια, 14.16.5), amely szerinte mind az érzékszervi észlelés, mind az értelmi megragadás kritériális szerepét elveti. A többszörös áttétellel megőrzött doktrinális kivonatot, amelyet a szakirodalom Arisztoklész-testimóniumként ismer,⁹ az alábbi megfontolás vezeti be:

(1) Szükséges mindenekelőtt a saját megismerésünkkel kapcsolatban vizsgálódnunk; ha ugyanis az a természetünk, hogy semmit sem tudunk, akkor a továbbiakat már számba sem kell vennünk. A régiek közül egyesekkel, akik ezt állították, Arisztotelész vitába szállt.¹⁰

Arisztoklész aligha gondolja, hogy Arisztotelész ténylegesen ifjabb kortársával, Pürrhónnal vitakozott. Inkább úgy vélheti, hogy bizonyos érvek, amelyeket Arisztotelész fogalmazott meg a tudás védelmében, a pürrhóni álláspont cáfolatára is alkalmasak. Arisztotelész a *Metafizika* Gamma könyvében olyan álláspontok ellen érvel, amelyek az ellentmondó jelenségek tapasztalatából vagy azt vonják le következtetésként, hogy semmi sem igaz, vagy azt, hogy az igazság megismerhetetlen, vagy azt, hogy semmi sem

⁶ Arisztoklészről lásd Chiesara 2001, Kupreeva 2018, 351–76.

⁷ Brennan 1998, 426–30 meggyőzően érvel amellett, hogy a fejezetek arisztoklészi sorrendje 18, 19, 20, 17, és 21 lehetett; lásd még Warren 2000, 160–62.

⁸ Noha Arisztoklész hivatkozik a timóni *Pürrhónra* és *Szilóira* (Chiesara 2001, 136), a forrás egy Aineszidémosz utáni, de Agrippa és Ménodotosz előtti pürrhónikus szöveg is lehetett (Kupreeva 2018, 363, 368).

⁹ Eusebiosz, *PEXIV*. 18.1–4 = LS 1F (a fordítást módosítottam). Az összefoglalót kilenc (!) aineszidémózi mód ismertetése, majd a pürrhónizmus hosszas cáfolata követi; ez utóbbiról lásd Warren 2000.

¹⁰ Ἀναγκαίως δ' ἔχει πρὸ παντὸς διασκέψασθαι περὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν γνώσεως· εἰ γὰρ αὐτὸ μηδὲν πεφύκαμεν γνωρίζειν, οὐδὲν ἔτι δεῖ περὶ τῶν ἄλλων σκοπεῖν. ἐγένοντο μὲν οὖν καὶ τῶν πάλα τινας οἱ ἀφέντες τήνδε τὴν φωνήν, οἷς ἀντεῖρηκεν Ἀριστοτέλης.

hamis.¹¹ A *Második Analitika*ban pedig a tudás lehetőségét védelmezi a végtelen regresszus, illetve a körkörös bizonyítás hívei ellenében.¹²

Az Arisztotelész által kritizált álláspontok rokonságot mutatnak azokkal az érvekkel, amelyeket a későbbi szkeptikus hagyomány az aineszidemoszi Tíz Mód és az agrippai Öt Mód neve alatt ismer.¹³ Ez alapján felvethető, hogy Pürrhón tényleges kapcsolatban állt valamely, Arisztotelész által támadott nézet képviselőivel,¹⁴ vagy hogy álláspontját az arisztotelészi ismertetés hatására, annak ellenében fogalmazta meg.¹⁵ Az is lehetséges azonban, hogy a hasonlóság Arisztoklésznek köszönhető, aki tudatosan rokonítja a pürrhóni-timóni álláspontot az Arisztotelész által elutasított nézetekkel:¹⁶

(2) Ilyesmit mondott nagy hatással az éliszi Pürrhón;¹⁷ ő maga ugyan semmit nem hagyott hátra írásban, tanítványa, Timón azonban azt mondja, hogy az, aki boldog akar lenni, erre a háromra kell tekintettel legyen: először is, hogy milyenek a dolgok természetüknél fogva; aztán másodsor, hogy milyen módon kell hozzájuk viszonyulnunk; legvégül pedig, hogy mit eredményez az, ha ekképpen viszonyulunk hozzájuk.¹⁸

Az ismeretelméleti kérdésfeltevés etikai keretbe ágyazódik, szembeállítva egymással az arisztotelészi optimizmust és a pürrhóni szkepszist. A testimónium azt az állítást tulajdonítja Timónnak, hogy a boldog élethez három egymásra következő kérdés megválaszolása vezet. A hármas szerkezet talán a filozófia xenokratészi hármas felosztásához (fizika, logika, etika) idomul:¹⁹ ez esetben Timón rendszeres álláspontként mutatja be a pürrhónizmust, amely a filozófia minden fontos területén képviselteti magát.

Az alábbiakban végigveszem a három kérdésre adott választ, s bemutatom, hogy azok alapján két eltérő és összeegyeztethetetlen Pürrhón-értelmezés mellett érvelhetünk. Egyfelől amellet, hogy Pürrhón sajtáságos, dogmatikus metafizikai tézise alapján szorgalmazta a vélekedés nélküli életet, másfelől amellet, hogy az ismeretelméleti szkepszis

11 Arisztotelész, *Metafizika* IV. 3–5, különösen 1108a8–13, 1009b11–12.

12 Arisztotelész, *Második Analitika* I. 3, 72b5–33, vö. II. 19, illetve *Metafizika* II. 2, 994b20 és II. 3, 995a12.

13 Lásd Long 1981, Barnes 1987, Code 2010.

14 Berti 1981.

15 Reale 1981, 315–21. Reale a megarai hatást is lehetőségként említi (305, 312–15); erről lásd Bett 2000, 123–31, 165–69, 180–82.

16 Barnes 1983, 266–68.

17 A görög szöveg érthető egyfelől úgy, hogy „Pürrhón kiválóan mondott ilyeneket”, illetve úgy, hogy „ilyeneket mondván Pürrhón elhívesült” (Brunschwig 1994, 192–93).

18 ἴσχυσε μὲν τοιαῦτα λέγων καὶ Πύρρων ὁ Ἠλεῖος· ἀλλ' αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐν γραφῇ καταλέλοιπεν, ὁ δὲ γε μαθητὴς αὐτοῦ Τίμων φησὶ δεῖν τὸν μέλλοντα εὐδαιμονήσῃν εἰς τρία ταῦτα βλέπειν· πρῶτον μὲν, ὅποια πέφυκε τὰ πράγματα· δεύτερον δέ, τίνα χρὴ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακεισθαί· τελευταῖον δέ, τί περιέσται τοῖς οὗτως ἔχουσι.

19 Sextus Empiricus, *M* VII. 16.

tényleges megalapozójaként megismerőkéességünk elégtelen volta miatt gondolta úgy, hogy minden kérdésben fel kell függesztenünk ítéletünket.²⁰

(II)

Az első timóni kérdésre, amely a dolgok természetére vonatkozik, a szöveg olyan válaszszal szolgál, amelynek szemantikai és filozófiai alapon két eltérő értelmezése lehetséges. Az újpürrhónizmus felől visszatekintő olvasó számára természetesen tűnhet, hogy Pürrhón episztemológiai állítást tesz, mégpedig azt, hogy kognitív képességeink hiányossága miatt a dolgok természetére vonatkozó kérdés eldöntetlen:

(3_{EPI}) Azt mondja [Timón], hogy azt nyilvánítja ki [Pürrhón], hogy a dolgok egyformán megkülönböztetetlenek, mérlegeletlenek, és megítéletlenek...²¹

Ez a fordítás a három kulcsfontosságú igei melléknevet (ἀδιάφορος, ἀσάθητος, ἀνεπίκριτος) nem-modálisan érti: jelenleg ugyan a dolgok természete nincs megkülönböztetve, mérlegelve, vagy megítélve, ebből azonban nem következik, hogy azt nem is lehetséges megkülönböztetni, mérlegelni, vagy megítélni.²² Csakhogy ugyanezeket a mellékneveket modális jelentéssel értve a következő, immár metafizikai állítást kapjuk:

(3_{MET}) Azt mondja [Timón], hogy azt nyilvánítja ki [Pürrhón], hogy a dolgok egyformán megkülönböztet~~het~~etlenek, mérlegel~~het~~etlenek, és megítél~~het~~etlenek...

A testimónium szövegében ez az egyetlen, egyértelműen Pürrhónnak tulajdonított állítás. Márpedig ez a kijelentés a legkevésbé sem tűnik szkeptikusnak, hiszen egyértelmű megállapítást tesz azzal kapcsolatban, hogy miként vannak a dolgok: természetük-nél fogva híján vannak bármiféle intrinzikus megkülönböztetésnek. Ezt az olvasatot az ἀποφαίνειν ige használata is alátámasztja, amely azt sugallja, hogy Timón szerint Pürrhón valamilyen értelemben a valós tényállást nyilatkoztatta ki.

20 Érdemes felfigyelnünk az emberi természetre (πεφύκαμεν, 1) és a dolgok természetére (πέφυκε, 2) vonatkozó kérdésfeltevés különbségére is. A metafizikai olvasat legteljesebb kifejtéséért lásd Bett 2000. Lásd még Decleva Caizzi 1981, 225–27, Long–Sedley 1987, 6 és 2015, 30–31; hasonló szellemben, ám szigorúan etikai elméletként értelmezi Brunschwig 1994. Az episztemológiai olvasatért lásd: Barnes 1983, 268–75; Brennan 1998; Green 2017. A két álláspont szakirodalmi előzményeierl lásd Kendeffy 1998, 12–18.

21 τὰ μὲν οὖν πράγματα φησιν αὐτὸν ἀποφαίνειν ἐπ’ ἴσης ἀδιάφορα καὶ ἀσάθητα καὶ ἀνεπίκριτα.

22 Nem világos, hogy a (3)-at bevezető „egyformán” (ἐπ’ ἴσης) csak az első melléknévre vonatkozik („minden dolog egyformán megkülönböztet[het]etlen”), vagy azt állítja, hogy a három jelző egyformán alkalmazható a dolgok természetére. Ennek a különbségnek aligha van jelentősége.

A szöveg semmilyen módon nem pontosítja, hogy melyek azok a dolgok (τὰ πράγματα), amelyekre az állítás vonatkozik. Joggal feltételezhetnénk, hogy (3) mindenre vonatkozik, ami a világban fennáll. Egyes források azonban azt sugallják, hogy Pürrhón kizárólag az etikai értékválasztásra és cselekvésre vonatkozó megkülönböztetések foglalkoztatták. Az abdérai Aszkaniosz a helyes (καλὸν) és helytelen (αισχρὸν), az igazságos (δίκαιον) és az igazságtalan (ἄδικον) közötti különbségtételt hozta fel példaként arra a pürrhóni állításra, hogy általánosságban (ἐπὶ πάντων) és igazság szerint semmi sem áll fenn (μηδὲν εἶναι τῆ ἀληθείᾳ), hogy az emberek a törvény és a szokás alapján (νόμῳ δὲ καὶ ἔθει) cselekszenek, s hogy valójában „semmi sem inkább emez, mint amaz” (οὐ γὰρ μᾶλλον τὸδε ἢ τὸδε εἶναι ἕκαστον).²³

Noha az ἐπὶ πάντων kitétel megengedi az értéksemleges predikátumokra való kiterjesztést, az Aszkaniosz által választott példák a normatív megkülönböztetések konvencionális voltát hangsúlyozzák.²⁴ Ez összhangban van a testimónium etikai végkövetkeztetésével éppúgy, mint azzal a hagyománnyal, amely Pürrhón kizárólag mint moralistát ismeri.²⁵ Eszerint Pürrhón dogmatikus szkepszise nem általában a valóság természetéről, hanem kizárólag az erkölcsi normativitásról tett kijelentések elutasítására terjed ki.

(III)

Timón második kérdése arra vonatkozik, hogy miként kell viszonyulnunk a dolgokhoz, ha boldogok akarunk lenni. Az Arisztoklész által megőrzött szöveg gördülékeny olvasata szerint ezen a ponton a valóság természetére vonatkozó fentebbi megállapításból vonjuk le az alábbi következtetést:

(4.1_{MET}) ...ezért aztán [διὰ τοῦτο] sem érzékleteink, sem vélekedéseink nem közölnek sem igazat, sem hamisat. Ezért aztán [διὰ τοῦτο] nem szabad hinnünk nekik, hanem vélekedés nélkül, elfogulatlanul, és rendületlenül kell lennünk...²⁶

Az állítás eszerint az, hogy *mivel* a dolgok természetüknél fogva minden intrinzikus megkülönböztetést nélkülöznek, *ezért* nem tehetünk szert semmilyen megbízható ismer-

23 DL IX. 61 = LS 2A3. Sextus arról tudósít, hogy Timón szerint semmi sem természetől fogva (φύσει) jó (ἀγαθὸν) vagy rossz (κακόν), hanem az emberi elme által (νόμῳ) ítéljük őket ennek vagy annak (M XI. 140 = LS 11). Hirzel szerint νόμῳ helyett νόμῳ-τ érdemes olvasnunk, lásd Long–Sedley 1987, 8.

24 Brunschwig 1994, 205–209 szerint a pürrhóni πράγματα valójában a cselekvés (πράττειν) tárgyait jelöli.

25 Lásd elsősorban Cicero, *Fin.* II. 35, 43; III. 11–12; IV. 43, 49, 60; V. 23; *Tusc.* II. 15, V. 85; *Off.* I. 6; *Onat.* 1.62.

26 διὰ τοῦτο μήτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μήτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι. διὰ τοῦτο οὖν μηδὲ πιστεύειν αὐταῖς δεῖν, ἀλλ' ἀδοξάστους καὶ ἀκλινεῖς καὶ ἀκραδάντους εἶναι.

retre.²⁷ A meghatározott tulajdonságok nélküli valóság számunkra úgy jelenik meg, mintha meghatározott tulajdonságokkal bírna, ezért a legjobban tesszük, ha minden vélekedéstől megszabadulunk. A testimónium nem utal arra, hogy milyen megfontolások alapján juthatunk a dolgok természetére vonatkozó fentebbi következtetésre.²⁸ Ha pedig a tézis minden egyes érzékletéről és vélekedésről kijelenti, hogy képtelen igazat mondani (ἀληθεύειν) vagy hazudni (ψεύδεσθαι), tehát sem nem igaz, sem nem hamis, akkor az elmélet magával vonja a kétértékűség elvének elutasítását.²⁹

További nehézséget jelent Pürrhón metafizikai tézisének státusza. A tézis ugyanis vagy öncáfoló (ha Pürrhón *tudja*, hogy egyetlen vélekedés sem igaz vagy hamis, akkor a tézis igaz kell legyen, tehát ellentmond saját magának),³⁰ vagy olyan magasabbrendű kijelentésként értendő, amely saját magán kívül minden vélekedésről kijelenti, hogy az sem nem igaz, sem nem hamis. Az utóbbi javaslat abban áll, hogy (4.1_{MET}) olyan filozófiai tézis, amely – talán egyedülként – nem minősül *doxának*.³¹

A (4.1_{MET}) olvasattal szemben szintaktikai kifogások is támaszthatóak. Zeller vetette fel, hogy a romlatlan szövegben az első διὰ τοῦτο („ezért aztán”) helyett διὰ τὸ („amiatt, hogy”) állhatott.³² Zeller nem fűzött magyarázatot a javításhoz, amely mellett azonban nyelvi és filozófiai érvek is szólnak. Az első διὰ τοῦτο-t nem kapcsolja partikula a megelőző szöveghez, a μήτε τὰς αἰσθήσεις ... ψεύδεσθαι infinitivusa pedig nehézkesen rendelhető az αὐτὸν ἀποφαίνειν alá.³³ Ha a (3) és (4) közötti átvétel valóban másolói hiba eredménye, Zeller emendációja pedig helyes, akkor az episztemológiai olvasat új erőre kap: a dolgok természete számunkra hozzáférhetetlen, mégpedig

27 Barnes 1983, 292–53j. felveti, hogy a szöveg valójában érzékleteinket és az érzékleteinkre alapozott vélekedéseinket említi; ha ugyanis az igazság két lehetséges kritériuma kerülne említésre, ahogyan Arisztoklész érti a szöveget, akkor δόξα helyett διάνοια-ról olvasnánk.

28 Bett 2000, 114–121 szerint a tézist az a tapasztalat motiválja, hogy egyazon dologgal kapcsolatban ellentmondó jelenségekkel szembesülünk (lásd még Svavarsson 2004, 282–85). Long–Sedley 2015, 29–30 olyan érvt szerkeszt, amely a filozófiai elméletek összeférhetetlenségéből következtet arra, hogy a valóságot egyetlen konzisztens elmélet sem írhatja le. Szövegszerű alapja egyik javaslatnak sincs. Lásd még Perin 2018, 30–31.

29 No de miért ne mondhatnánk, hogy minden érzéklet és vélekedés *hamis*? Bett 2000, 23 szerint azért, mert ha valamely érzéklet vagy vélekedés hamis, akkor a tagadása igaz kell legyen, a minden megkülönböztetés nélküli világban pedig ez az eset sem állhat fenn. Bett idioszinkratikus igazságfogalmat tetelez, amely mellett érvelnie kellene (Brennan 1998, 420–24; Barnes 2001, 1045; Castagnoli 2002, 446–47; Lesses 2002, 262; Perin 2018, 29).

30 Az öncáfolat és az οὐ(δὲν) μᾶλλον különböző használatai kapcsán lásd Castagnoli 2013.

31 Bett 2000, 24–25. Forrásaink szerint Pürrhón más, dogmatikus hangzású tézisektől sem riadt vissza, lásd elsősorban Sextus Empiricus, *M* XI. 19–20 = LS 2E.

32 Zeller 1909, 501 4j.

33 Az emendációval kapcsolatos eltérő véleményekért lásd Barnes 1983, 293 53j., Brunschwig 1994, 201 19j., Bett 2000, 25–26. Warren 2000, 145–156 amellel érvel, hogy Arisztoklész ellenérvei konzisztensek a kézirati hagyománnyal (ami nem zárja ki, hogy Arisztoklész félreérti a pürrhóni álláspontot).

(4.1_{EPI}) ...amiatt, hogy [διὰ τὸ] sem érzékleteink, sem vélekedéseink nem közölnek sem igazat, sem hamisat. Ezért aztán [διὰ τοῦτο] nem szabad hinnünk nekik, hanem vélekedés nélkül, hajlam/elfogultság nélkül, és rendületlenül kell lennünk...

A két állítás közötti logikai kapcsolat tehát megfordul. Egyes érzékleteink és vélekedéseink ugyan mind igazak vagy hamisak, ám sem az érzékelés, sem a vélekedés nem megbízható kritérium, s *mivel* ez a helyzet, *ezért* a dolgok természetére vonatkozó kérdésben jelenleg nem tudunk döntésre jutni.³⁴ Ez az értelmezés közelebb hozza Pürrhón az újpürrhónikusokhoz, noha számukra (4.1) is dogmatikus kijelentésnek minősül. Csakhogy ez az olvasat ellentmondásba kerül a timóni hármas sémával, amely szerint először a dolgok természetére vonatkozó kérdést kell feltennünk, s csak azután foglalkozhatunk megismerőképességünkkel.³⁵ Az emendált szöveg pedig semmilyen érveléssel sem támasztja alá megismerőképességünk megbízhatatlanságát.³⁶

Az episztemológiai és a metafizikai olvasat között egyfajta áthidaló megoldást kínál az az a felvetés, amely szerint Pürrhón eredetileg etikai indíttatású álláspontját Timón egészítette ki a szkeptikus ismeretelméleti tézissel.³⁷ Mint láthattuk, a testimónium alapján Timón kizárólag (3)-at, a dolgok (τὰ πράγματα) meghatározatlan voltának tézisért tulajdonította egyértelműen Pürrhónnak.³⁸ Ha feltesszük, hogy Pürrhón ezt a tézist kizárólag etikai jellegű tényállásokra alkalmazta, akkor meghatározatlan, indifferens voltuk alighanem azt jelenti, hogy semmi sem inkább választás tárgya, mint elutasításé.

Ha Timón kiterjesztette a πράγματα fogalmát valamennyi tényállásra, beleértve nem csupán az értéksemleges tényállásokat, hanem a világhoz való kognitív hozzáférésünk két alapvető módját, az érzékelést és a véleményalkotást is, akkor ezáltal kibővítette azoknak a vélekedéseknek a körét, amelyek megkülönböztetés nélküliek. Ez magával vonja az indifferencia fogalmának átértelmezését is: ezután az igazságérték meghatáro-

34 Barnes 1983, 292 53j., Brennan 1998, 430–32; ellenérvekért lásd: Bett 2000, 60–62; Green 2017, 351–52.

35 Brunschwig 1994, 195–96.

36 Barnes 1983, 274–75 szerint a Tíz Mód lehet a háttérben, amelyet azonban a testimónium nem említ. Svavarson 2004, 270–77 szerint az episztemológiai olvasat a szövegjavítás nélkül is védhető. Szerinte Pürrhón arra a Platónnál is megjelenő feltevésre épít (pl. *Allam* 477a), hogy ha valamely dolog F-ként és nem-F-ként is megjelenik számunkra, akkor természete szerint sem F, sem nem-F nem állítható róla. Ez kevésbé különbözik a metafizikai olvasattól, lásd Bett 2000, 132–40. Green 2017, 360–63 szerint Pürrhón azt állítja, hogy érzékleteink és vélekedéseink semmilyen további kritérium által nem megítélhetők, s így nem nyújtanak hozzáférést a valósághoz.

37 Brunschwig 1994, 199–202, 205–209. Az etikai olvasat korábbi, nehezen követhető kifejtéséért lásd Ausland 1989; kritikájáért lásd: Bett 2000, 16–18, 28 31j.; Green 2017, 342.

38 Brunschwig 1994, 194–95 szerint ráadásul a mondattani nehézségek is elhárulnak, ha feltesszük, hogy a (3)-ban szereplő $\mu\eta\sigma\tau\iota\nu$ alá két egyeztetett *accusativus cum infinitivo* rendelődik: egyrészt az állítás arról, amit Pürrhón (αὐτὸν) kinyilvánított (ἀποφαίνεiv), másrészt az állítás arról, hogy sem érzékleteink, sem vélekedéseink nem mondanak igazat vagy hamisat.

zatlanságát kell jelentse, vagyis azt, hogy kognitív állapotaink sem igaznak, sem hamisanak nem minősülhetnek.³⁹ Eszerint az olvasat szerint a pürrhóni alapállás Timón beavatkozása révén változik ismeretelméleti szkepszissé, amely szerint a boldog élet reményében ítéletünket valamennyi kérdésben fel kell függesztenünk.

(IV)

Timón szerint a világhoz helyesen viszonyuló egyén dogmáktól mentes lelkiállapotát a korai görög filozófiából ismert οὐ(δὲν) μᾶλλον („nem inkább”) kifejezés segítségével kifejezésre is juttatja.⁴⁰ Akárcsak a testimónium korábbi kulcskifejezései, a „nem inkább” kijelentés is kétértelműnek bizonyul, amennyiben szintaktikailag kétféleképpen tagolható. Az első olvasat szerint Pürrhón követője vélekedés nélkül él,

(4.2.) ...azt mondván minden egyes dologról, hogy (i) nem inkább F, mint nem-F, vagy hogy (ii) F is és nem-F is, vagy hogy (iii) sem nem F, sem nem nem-F.⁴¹

amely esetben a görög szövegben szereplő első ἢ („vagy/mint”) komparatív, míg a második és a harmadik diszjunktív, és a ὅτι-nak rendelődik alá. Ez három, ekvivalens megállapítást eredményez. Amikor kijelentjük a mézről, hogy (i) nem inkább édes, mint nem édes, vagy hogy (ii) édes is és nem is, vagy hogy (iii) sem nem édes, sem nem nem-édes, akkor bármelyik megfogalmazást választjuk is, végeredményben az édes és a

39 Timón ismeretelméleti érdeklődése mellett szól, hogy művei között szerepelt egy-egy értekezés *A természetfilozófusok ellen* (Πρὸς τοὺς φυσικοὺς, *M* VII. 66, X. 197, III. 2), illetve *Az érzékekről* (Περὶ αἰσθησέων, DL IX. 105). Elsőként fogalmazta meg a később bevett szkeptikus példát, miszerint nem állíthatom, hogy a méz édes, csak azt ismerhetem el, hogy annak tűnik (τὸ μέλι ὅτι ἐστὶ γλυκὸν οὐ τίθημι, τὸ δ' ὅτι φαίνεται ὁμολογῶ), illetve kijelentette, hogy mindent a jelenség (τὸ φαινόμενον) ural, s hogy ő maga sosem hagyta el a megszokás (συνήθεια) terepét (mind DL IX. 105, vö. *M* VII. 30, Galénosz, *De dignoscendis pulsibus* VIII. 781K). Kritikával illetve a hipotézisre támaszkodó vizsgálódást is (Sextus, *M* III. 2).

40 Steiger 2014, 108 63j. tévesen állítja, hogy a kifejezés szkeptikus eredetű. Többek között a platóni ontológiában is komoly szerepet játszik (lásd *Kharmidész* 161a–b, *Menón* 78e, *Allam* 340b, 538d, 540c, 561a, *Theaitétosz* 182e). De Lacy 1958 áttekintést nyújt arról, hogyan alkalmazható az οὐ μᾶλλον Démokritosz esetében a kettős tagadás, Prótágorasz és Hérakleitosz esetében a kettős állítás kifejezésére. Bemutatja azt is, hogy Arisztotelész kritikájának hatására, amelyet elsősorban a *Metafizika* Gamma és Kappa könyvében fejtegette ki, a posztarisztoteléus gondolkodók mindkét értelmezést tarthatatlannak, az οὐ μᾶλλον kijelentést pedig – amennyiben önmagára is alkalmazható – öncáfolónak tekintették. Erre válaszul jelenített meg a szkeptikus hagyományban az οὐ μᾶλλον sajátos értelmezése, amely szerint az csupán az ítéteelfüggesztést πάθος-át kifejező nyelvi fordulat. Lásd még Makin 1993, illetve Bett 2000, 29–37.

41 ...περὶ ἐνὸς ἐκάστου λέγοντας ὅτι οὐ μᾶλλον ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν ἢ καὶ ἔστι καὶ οὐκ ἔστιν ἢ οὔτε ἔστιν οὔτε οὐκ ἔστιν. A görögben szereplő légitiget kopulatív értelmében veszem (lásd Brunswig 1994, 209; Bett 2000, 30).

nem édes közötti különbségtétel megalapozatlanságára mutatunk rá.⁴² Ez az olvasat, amely az οὐ μᾶλλον-t bármely F tulajdonságra vonatkozó állítás logikai operátoraként érti, inkább a metafizikai értelmezésnek feleltethető meg.⁴³

A másik lehetséges olvasat szerint mindhárom η komparatív, s a második és a harmadik η a „nem inkább” (οὐ μᾶλλον) alá rendelődik. Így azt az állítást kapjuk, hogy a szkeptikus mentes marad minden vélekedéstől,

(4.2_v) ...nem mondván bármely dolgról sem inkább azt, hogy (i) F, mint hogy (ii) nem-F, vagy hogy (iii) F is és nem-F is, vagy hogy (iv) sem nem F, sem nem nem-F.

A pürrhónikus tehát nem mondja, hogy (i) a méz édes, sem azt, hogy (ii) nem édes, sem azt, hogy (iii) édes is meg nem is, sem pedig azt, hogy (iv) se nem édes, se nem nem-édes. Egyáltalán semmit sem mond, tehát nem kötelezi el magát semmilyen dogma mellett, nem sérti az ellentmondásmentesség elvét sem, és az önellentmondás vádját is elkerüli: aki semmit sem mond, nem keveredik önellentmondásba.⁴⁴ Ez az elhamarkodott kijelentésektől való tartózkodás és az ítéletfelfüggesztés szellemiségét idézi, s az episztemológiai olvasattal hozható inkább összhangba, amennyiben a szkeptikus elme-állapotát hivatott kifejezésre juttatni.⁴⁵

Az οὐ μᾶλλον különböző értelmezéseiről Diogenész Laertiosz is beszámol, külön kiemelve Timón értelmezését, aki szerint a „nem inkább” egyértelműen az ítéletfelfüggesztés kifejeződése: azt fejezi ki, hogy képtelenek vagyunk eldönteni, az adott dolog vajon F-e, vagy sem.⁴⁶ Sextus Empiricus *Alapvonalaiban* már ez a pürrhónizmus „hivatalos” álláspontja azokkal a kijelentésekkel kapcsolatban, amelyek túlmutatnak az egyén számára adott képzeteken.⁴⁷ Ez talán (4.2_a) ellen szól, de nem zárhatjuk ki, hogy Pürrhón és Timón az οὐ μᾶλλον más-más értelmezését fogadta el.

42 Ez lényegében az Arisztotelész, *Metafizika* IV. 1006a11–b34, 1008a30–35 által kritizált álláspont (Brunschiwig 1997, 300–306; Warren 2000, 156–59). Rokontható továbbá a démokritoszi atomizmussal, amely szerint a valóságban csak atomok és űr léteznek, s valamennyi tulajdonság (édes és keserű, meleg és hideg stb.) konvencionális eredetű (Sextus Empiricus, *M VII.* 135). Egyik követője szerint Pürrhón a leggyakrabban Homéroszt és Démokritoszt idézte (DL IX. 67 = LS 1C2), s egy időben az atomista Anaxarkhosz követője volt (DL IX. 61 = LS 1A1).

43 Bett 2000, 32–33. Green 2017, 342–48 szerint ez az olvasat nehézkes. Egyrészt megköveteli, hogy η-t egyetlen mondaton belül kétféleképp értsük, miközben a gondolat kifejezhető lett volna epexegetikus kai vagy az οὐ μᾶλλον utáni γὰρ segítségével. Másrészt megengedi, hogy kijelentsük, hogy a méz édes is meg nem is, ami viszont dogmatikus vélekedésnek tűnik. Ez utóbbi ellenében lásd Barnes 1983, 273.

44 Ez talán könnyebben belátható a példában idézett eset, mint más, nem perceptuális kérdések kapcsán.

45 Egyes értelmezők párhuzamot vonnak az indiai logikával is, amellyel Pürrhón akkor ismerkedhetett meg, amikor Alexandrosz seregével Indiába látogatott, ahol bizonyos gümnoszofistákkal is találkozott (DL IX. 61 = LS 1A). A felvetés hathatós kritikájáért lásd Bett 2000, 169–78.

46 DL IX. 76 = LS 1G; vö. DL IX. 75.

47 *PH I.* 188–191, vö. 213. Sextus szerint az οὐ μᾶλλον elliptikus kijelentés: vagy az οὐ μᾶλλον τόδε η τόδε kijelentés, vagy a διὰ τί μᾶλλον τόδε η τόδε; kérdés helyett áll, s önmagára is alkalmazható. Vö.

(V)

Végül a testimonium elérkezik a harmadik kérdéshez, amely a helyes beállítódás által előidézett lelkiállapotra vonatkozik:

(5) Timón azt mondja, hogy az ekként viszonyulás először szótlanságot, majd zavartalan-ságot eredményez, Aineszidémosz szerint pedig gyönyört.⁴⁸

A szkeptikus beállítódás első következménye a szótlanság (ἄφασια), amelyet időben később követ (περιέσεσθαι) a zavartalanság (ἀταραξία). Az ἄφασια mind a metafizikai, mind az episztemológiai olvasat esetében a dogmatikus kijelentésektől tartózkodó nyelvhasználatot jelenti,⁴⁹ a metafizikai olvasat esetében azonban talán arra az intellektuális és értelmi zavarra, tényleges elnémulásra is utal, amely a dolgok természetére vonatkozó felismerést követi. További kihívást jelent a kérdés, amelyre itt nem térhetek ki, hogy a pürrhóni-timóni álláspont pontosan miért is vezet el a lélek zavartalan lelkiállapotához.⁵⁰

Az olvasót két részlet is meglepheti. Egyrészt, hogy a boldogság (εὐδαιμονία), amelyet Timón jutalomként helyezett kilátásba azoknak, akik a három kérdésre helyes választ adnak, nem szerepel a felsorolásban. A testimoniumban végig meghatározó hármas szerkezet ugyan megmarad – három kérdésre kerestük a választ, a dolgokat és a hozzájuk helyesen viszonyuló egyént három-három jelzővel illetjük, s ha állítottunk valamit az egyes dolgokról, azt három ekvivalens kifejezésben fogalmazhattuk meg –, az ἄφασια és az ἀταραξία után azonban ἡδονή szerepel a szövegben. Eredetileg talán εὐδαιμονία szerepelt ἡδονή helyett, vagy talán az ἄφασια, az ἀταραξία és a ἡδονή a boldogság három szükséges és elégséges feltételét jelöli ki.

A második meglepetés, hogy a ἡδονή ígérését a szöveg nem Timón, hanem az eddig meg sem említett Aineszidémosz nevéhez kapcsolja. Ez kétségbe vonja feltevésünket, hogy a beszámoló egyértelmű forrása Timón valamely műve; lehetséges, hogy Euszebiosz mindvégig Aineszidémosz *Pürrhónikus értekezéseire* vagy valamely azt szemlélő antoló-

Brunschwig 1997, 306–11. Lásd még Aulus Gellius, XI. 5.4, aki – alighanem Favorinus alapján – arról tudósít, hogy Pürrhón szerint οὐ μᾶλλον οὕτως ἔχει τόδε ἢ ἐκείνως ἢ οὐθετέρως, azaz „nem inkább F, mint nem-F, vagy mint egyik sem”.

48 τοῖς μέντοι γε διακειμένοις οὕτω περιέσεσθαι Τιμων φησι πρῶτον μὲν ἀφασίαν, ἔπειτα δ' ἀταραξίαν, Αἰνησιδημος δ' ἡδονήν.

49 Ez Sextus álláspontja: *PH* I. 192–193. Lásd Brunschwig 1997.

50 Sakezles 1993, 90–94 valószínűtlen felvetése szerint Pürrhón sehogyan sem érvelt az ítéletfelfüggesztés mellett, hanem olyan pragmatikus hipotézisként javasolta, amelyet kizárólag eredménye, az ἀταραξία igazol.

giára támaszkodott.⁵¹ Ez esetben a szöveg még távolabb kerül magától Pürrhóntól.⁵² Euszebiosz semmilyen támpontot nem nyújt az egyes pürrhónikusok álláspontjának elkülönítésére, s ha kétségbe vonjuk beszámolójának hitelét, végképp semmi alapunk nem marad arra, hogy Pürrhón álláspontjáról beszéljünk.

Méltó a szkepticizmus egyik alapító alakjához, hogy tulajdonképpeni álláspontja számunkra megismerhetetlen. A tény, hogy egyes ókori pürrhónikusok is óvakodtak a kijelentéstől, hogy mozgalmuk Pürrhónnal vette kezdetét, azt sugallja, hogy források tekintetében ők sem lehettek sokkal jobb helyzetben.⁵³ Azt senki sem vitatja, hogy Timónnal kezdetét veszi az ismeretelméleti megfontolásokból kiinduló szkepszis. A tulajdonképpeni kérdés, amely a filozófiatörténetét izgathatja, csupán az, hogy Timón mestere még más, a prezokratikus metafizikában gyökerező gondolatvilágot képviselt-e. Bármilyen választ adjunk is erre a kérdésre, vizsgálódásunk arra bizonyosan rámutat, hogy a pürrhónizmus hagyománytörténetében eltérő álláspontokat, illetve – a steigeri hasonlathoz visszakanyarodva – több egymásra rakódó réteget különböztethetünk meg.⁵⁴

51 Euszebiosz kortársaként említi „egy bizonyos Aineszidémoszt, aki a minap [ἐχθὲς καὶ πρόην] az egyiptomi Alexandriában kísérelte meg újraéleszteni ezt a sületlenséget [ἄθλον]”, tudniillik a pürrhónizmust (XIV. 18.29), s hivatkozik Aineszidémosz *Értekezéseire* (XI. 1).

52 Phótiosz pátriárka szerint (*Bibl.* 169b18–170b3 = LS 71C3) Aineszidémosz úgy gondolta, hogy a pürrhónikus boldog, boldogsága pedig azon tudás (εἰδέναι) folyamánya, hogy semmilyen kérdésben sem rendelkezik szilárd megragadással (κατάληψις). Diogenész Laertiosz és Sextus Empiricus ezzel szemben azt az álláspontot tulajdonítja mind Timónnak, mind Pürrhónnak, hogy a cél az ítélet felfüggesztése, amelyet árnyék módjára követ a zavartalan lelkiállapot (DL IX. 107, *PH* I. 29).

53 Lásd DL IX. 70, *PH* I. 7.

54 A szerkesztőknek a felkérésért, ismeretlen bírálómnak pedig a hasznos felvetésekért tartozom köszönettel.

Bibliográfia

- Ausland, H. 1989. „On the Moral Origin of the Pyrrhonian Philosophy.” *Elenchos* 10: 359–434.
- Barnes, J. [Stopper, M. R.] 1983. „Schizzi Pirroniani.” *Phronesis* 28/3: 265–97.
- Barnes, J. 1987. „An Aristotelian Way with Scepticism.” In *Aristotle Today*, szerk. M. Matthen, 51–76. Edmonton: Academic.
- Barnes, J. 2001. „Review of Bett 2000.” *Mind* 110: 1043–46.
- Berti, E. 1981. „La critica allo scetticismo nel IV libro della Metafisica.” In *Lo scetticismo antico*, szerk. G. Giannantoni, 61–79. Napoli: Bibliopolis.
- Bett, R. 2000. *Pyrrho, his Antecedents, and his Legacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Brennan, T. 1998. „Pyrrho on the Criterion.” *Ancient Philosophy* 18: 417–34.
- Brunschwig, J. 1997. „L’aphasie pyrrhonienne.” In *Dire l’évidence: Philosophie et rhétorique antiques*, szerk. C. Lévy – L. Pernot, 297–320. Paris: L’Harmattan.
- Brunschwig, J. 1994. „Once Again on Eusebius on Aristocles on Timon on Pyrrho.” In *Papers in Hellenistic Philosophy*, 190–211. Cambridge: Cambridge University Press. (Rövidített magyar változat: 1997. „Pyrrhonikus volt-e Pyrrhón?” Ford. Betegh Gábor. *Magyar Filozófiai Szemle* 44/1–2: 413–24.)
- Castagnoli, L. 2002. „Review of Bett 2000.” *Ancient Philosophy* 22: 443–57.
- Castagnoli, L. 2013. „Democritus and Epicurus on Sensible Qualities in Plutarch, *Against Colotes* 3-9.” *Aitia* 3. [<http://journals.openedition.org/aitia/622>] (2020.07.04.)
- Chiesara, M. L. 2001. *Aristocles of Messene: Testimonia and Fragments*. Oxford: Oxford University Press.
- Code, A. 2010. „Aristotle and the History of Skepticism.” In *Ancient Models of Mind*, szerk. A. Nightingale – D. Sedley, 97–109. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Lacy, P. 1958. „οὐ μᾶλλον and the Antecedents of Ancient Scepticism.” *Phronesis* 3: 59–71.
- Declava Caizzi, F. 1981. *Pirrone: Testimonianze*. Napoli: Bibliopolis.
- Green, J. 2017. „Was Pyrrho a Pyrrhonian?” *Apeiron* 50: 335–65.
- Kendeffy, G. 1998. Bevezetés. *Antik szkepticizmus: Cicero- és Sextus Empiricus-szövegek*, 7–69. Budapest: Atlantisz.
- Kupreeva, I. 2018. „Der kaiserzeitliche Aristotelismus.” In *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, szerk. C. Horn – C. Riedweg – D. Wyrwa, I. 255–405. Basel: Schwabe Verlag.
- Lesses, G. 2002. „Pyrrho the Dogmatist.” *Apeiron* 35: 255–71.
- Long, A. A. 1981. „Aristotle and the History of Greek Skepticism.” In *Studies in Aristotle*, szerk. D. J. O’Meara, 79–106. Washington, D.C.: Catholic University of America Press.
- Long, Anthony A. – David N. Sedley. 1987. *The Hellenistic Philosophers. Volume 2: Greek and Latin Texts with notes and bibliography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Long, Anthony A. – David N. Sedley. 2015. *A hellenisztikus filozófusok*. Ford. és szerk. Bene László et al. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Makin, S. 1993. *Indifference Arguments*. Oxford: Blackwell.

- Perin, C. 2018. „Pyrrho and Timon.” In *Skepticism: From Antiquity to Present*, szerk. D. Machuca – B. Reed, 24–35. London/New York: Bloomsbury.
- Reale, G. 1981. „Ipotesi per una rilettura della filosofia di Pirrone di Elide.” In *Lo scetticismo antico*, szerk. G. Giannantoni, 245–336. Napoli: Bibliopolis.
- Sakezles, P. 1993. „Pyrrhonian Indeterminacy: A Pragmatic Interpretation.” *Apeiron* 26/2: 77–95.
- Steiger Kornél. 2010a. „A mű és kommentárja.” In *Tanulmányok az antik görög filozófiáról*, 18–32. Budapest: Gondolat.
- Steiger Kornél. 2010b. „Phleiuszi Timón és a Szilloi.” In *Tanulmányok az antik görög filozófiáról*, 93–127. Budapest: Gondolat.
- Steiger Kornél, szerk. 2014. *Epiktétosz összes művei*. Budapest: Gondolat.
- Svavarsson, S. 2004. „Pyrrho’s Undecidable Nature.” *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 27: 249–95.
- Warren, J. 2000. „Aristocles’ Refutations of Pyrrhonism (Eus. *PE* 14.18.1-10.)” *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 46: 140–64.
- Zeller, E. 1909. *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, III/1. Szerk. Eduard Wellmann. Leipzig: Reisland.